

การพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนด้วยชุดฝึกอบรมที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

The development of learning responsibility by group work-training package for Mathayomsuksa 2 students.

ราตรี เรืองทอง¹, สมบัติ ท้ายเรือคำ², บังอร กุมพล³

Ratree Rueangthong¹, Sombat Tayraukham², Bungon Kumphon³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อเพื่อพัฒนาชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนด้วยชุดฝึกอบรมที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2557 จำนวน 32 คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) ในการวิจัยครั้งนี้ ให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 15 ครั้ง ครั้งละ 60 นาที เครื่องมือที่ใช้ คือ ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม และแบบวัดความรับผิดชอบในการเรียน จำนวน 60 ข้อ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียวแบบวัดซ้ำ (One way repeated measure MANOVA) ผลการวิจัย พบว่า ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม ที่ผู้วิจัยได้สร้างและพัฒนาขึ้นมีความตรงเชิงเนื้อหาที่ประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และนักเรียนที่ได้รับการพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนด้วยชุดฝึกอบรมที่เน้นกิจกรรมกลุ่มมีความรับผิดชอบในการเรียน หลังการทดลอง และหลังสิ้นสุดการทดลองผ่านไป 2 สัปดาห์ สูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

คำสำคัญ : ชุดฝึกอบรม, ความรับผิดชอบในการเรียน, กิจกรรมกลุ่ม, นักเรียน

¹ นิสิตระดับปริญญาโท, สาขาวิจัยและประเมินผลการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

² รองศาสตราจารย์, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ M.Ed.Candidate in Educational Research and Evaluation, Faculty of Education, Mahasarakham University

² Associate Professor, Faculty of Education, Mahasarakham University

³ Assistant Professor, Faculty of Science, Mahasarakham University

Abstract

The purposes of this study were to develop the Learning Responsibility of Group Work-Training Package for mathayomsuksa2 students and this case to promote the result of students that used Group work-training package. The samples of this study were 32 students studying in the Mathomsuksa2 of Changkoklam School, first semester academic year 2014. They were selected though stratified cluster random method. In this research, students activities 15 times for 60 minutes. The research instruments used in the study were the Group work-training package. And a measure responsible for the study consisted of 60 items. The statistics used for analyzing the collected data were mean, standard deviation, and F-test (One-way repeated measure MANOVA) The results showed that. The Group work-training package had created and developed to determine the content validity from evaluated structure of the Group work-training Package by experts. There also indicated their result of evaluation as a whole at the suitably level. The Students is improved by the Group work-training Package, They had improved their responsibility and the students showed gains in the Group work-training Package participation (Post-test) and 2 weeks (Follow) after the program participation from before the program participation (Pre-test) at the .01 level of significance.

Keywords: training package, learning responsibility, group work, students

บทนำ

การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มีความพร้อมทั้งด้านร่างกาย ที่สมบูรณ์แข็งแรง มีสติปัญญาที่รอบรู้ และมีจิตใจที่สำนึกในคุณธรรม จริยธรรม มีความเพียร มีโอกาสและสามารถเรียนรู้ตลอดชีวิต ควบคู่กับการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในสังคมและสถาบันทางสังคมให้เข้มแข็งและเอื้อต่อการพัฒนาคน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2555 : ข) การปลูกฝังหรือส่งเสริมคุณธรรมด้านความมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบให้แก่นักเรียนตั้งแต่เด็ก ๆ เพื่อเป็นประชากรที่มีคุณภาพของประเทศ ในอนาคตนั้น นอกจากครอบครัวแล้ว โรงเรียนเป็นสถานที่ที่เหมาะสมในการพัฒนาเสริม

สร้าง หล่อหลอม และขัดเกลา คุณลักษณะ ความเก่ง ดี และมีความสุขให้เกิดขึ้นกับตัวนักเรียน เพราะถือว่าโรงเรียนเป็นแหล่งผลิตทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพและศักยภาพ ดังนั้นหน้าที่สำคัญของโรงเรียน จึงเป็นการเตรียมเด็กให้เป็นพลเมืองดีโดยเฉพาะการปลูกฝังด้านความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมตั้งแต่วัยเด็กและจะมีการพัฒนาไปเรื่อย ๆ จนเป็นผู้ใหญ่ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ ต้องเข้าใจธรรมชาติของเด็ก มีการให้คำแนะนำและส่งเสริมเขาในสิ่งที่ถูกที่ควร ให้เขาได้รู้จักปัญหาและค่อย ๆ ปลูกฝังและพัฒนา ความรับผิดชอบให้แก่เขาโดยกระทำอย่างสม่ำเสมอ

จากรายงานการประเมินคุณภาพการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาร้อยเอ็ดเขต 1 (LAS) ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ปีการศึกษา 2555 (สำนักงาน

เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาร้อยเอ็ดเขต 1. 2555 : ไม่มีเลขหน้า) พบว่าคะแนนเฉลี่ยของนักเรียนในจำนวน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ มีคะแนนไม่ถึงครึ่งหนึ่งของคะแนนเต็ม มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำกว่าร้อยละ 50 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากนักเรียนขาดความรับผิดชอบ ตั้งใจจริงในการเรียน ขาดความสม่ำเสมอในการฝึกฝนพัฒนาตนเอง และผลจากการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาที่เกิดขึ้นกับนักเรียนที่ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ จากการสอบถามผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และผู้ปกครอง พบว่า มีสาเหตุมาจากนักเรียนขาดวินัยในด้านต่าง ๆ เช่น ความรับผิดชอบในการเรียน ความไม่ใฝ่รู้ใฝ่เรียน ความเพียรเป็นต้น ซึ่งส่งผลต่อการเรียนของนักเรียน ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำไปด้วย ดังที่ สัญญา สัญญาวีรรัตน์ (2536 : 77) กล่าวว่า การกระทำทุกอย่างจะดีหรือเลวก็ขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบของบุคคล ถ้าบุคคลมีความรับผิดชอบสูง ย่อมเป็นคนที่มีความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ของตน ทั้งในส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับตนเองและบุคคลอื่น และบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่ำ ย่อมจะไม่สนใจงานของตนเอง ที่ได้รับมอบหมาย แต่จะปล่อยปละละเลย ซึ่งมีแต่ผลเสียกับตนเองและสังคมมากกว่า ดังนั้น ความรับผิดชอบเป็นจริยธรรมที่นักเรียนจะต้องได้รับการพัฒนาและปลูกฝัง เพราะการที่นักเรียนจะประสบผลสำเร็จหรือประสบความสำเร็จล้มเหลวในการเรียนหรือการทำงานใด ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบต่องานนั้นเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กและเยาวชนซึ่งจะเติบโตขึ้นเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติ หากเยาวชนไม่ได้รับการส่งเสริมพฤติกรรมไปในทางที่เหมาะสมแล้ว ก็จะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ในสังคมตามมาอีกมากมาย ซึ่งบุคคลเหล่านี้ ไม่อาจสร้างความเจริญก้าวหน้าที่ยั่งยืนแท้จริงให้แก่ตนเองและแก่ประเทศชาติได้ (สมพร เทพสิทธิ์า. 2540 : 20) ดังนั้น การปลูกฝังความรับผิดชอบให้กับนักเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนนั้น สามารถทำได้หลายวิธี เช่น การให้คำปรึกษา การใช้ตัวแบบ การใช้เทคนิค การควบคุมตนเอง วิธีการหนึ่งที่น่านำมาใช้สำหรับพัฒนานักเรียนในด้านคุณธรรมจริยธรรมและแก้ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ คือ กิจกรรมกลุ่ม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เน้นการทำกิจกรรมร่วมกันในลักษณะกลุ่ม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน การทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกันจะทำให้นักเรียนมีโอกาสได้ฝึกฝนทักษะทางสังคม ทักษะในการศึกษาค้นคว้า ทักษะการแก้ปัญหาและทักษะการทำงานกลุ่มร่วมกันและได้เรียนรู้ความสามัคคีในการทำงานร่วมกัน (บุหงาวชิระศักดิ์มงคล. 2535 : 30) กระบวนการกลุ่มเป็นกระบวนการในการทำงานร่วมกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน และมีการดำเนินงานร่วมกัน โดยผู้นำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มต่างก็ทำหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสม และมีกระบวนการทำงานที่ดี เพื่อนำกลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กระบวนการทำงานกลุ่มที่ดีจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดทักษะทางสังคม และขยายขอบเขตของการเรียนรู้ให้กว้างขวางขึ้น การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการกลุ่ม คือการดำเนินการเรียนการสอนโดยที่ผู้สอนให้ผู้เรียนทำงานกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม พร้อมทั้งสอน ฝึกแนะนำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำงานกลุ่มที่ดีควบคู่ไปกับการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เนื้อหาสาระตามวัตถุประสงค์ (ทิศนา แซมณี. 2547 : 143-144) และการฝึกอบรม คือ กิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้นเพื่อให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน การฝึกอบรมจะต้องประกอบด้วย คน การเรียนรู้ งาน และการปฏิบัติงาน คน หมายถึงผู้เรียน การเรียนรู้ เป็นส่วนประกอบของการฝึกอบรม เพื่อให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติงาน ประกอบด้วยกิจกรรมของงานหลาย ๆ ชนิดซึ่งผู้เรียนจะต้องปฏิบัติ และการปฏิบัติงาน คือการทำกิจกรรมของงานแต่ละชนิดว่าปฏิบัติได้ดีแค่ไหน

ถ้าปรากฏว่าการปฏิบัติงานได้ผลต่ำ เราอาจใช้การฝึกอบรมเข้ามาช่วยให้การทำงานดีขึ้น เพราะการฝึกอบรมที่ดีนั้นหมายความว่า ผู้รับการฝึกอบรมแล้วสามารถทำงานได้ผลดี (พัณณ์ สุจ้านง. 2523 : 47-48) การฝึกอบรมเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพ เพราะการฝึกอบรมเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยเพิ่มพูนความรู้ เสริมสร้างบุคลิกภาพ ภาวะการเป็นผู้นำ ทำให้เกิดประสบการณ์ และทักษะที่จำเป็นในการทำงานให้บรรลุจุดประสงค์ที่วางไว้ด้วยความรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ ประหยัดเวลาและทุนค่าใช้จ่ายเป็นอันมาก (น้อยศิริโชติ. 2544 : 1)

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยสนใจในการพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนด้วยชุดฝึกอบรมที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 เพื่อแก้ปัญหาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำให้นักเรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมีความรับผิดชอบในการเรียนที่สูงขึ้น เกิดการพัฒนาทางความคิด เกิดทักษะ และเกิดเจตคติที่ดีต่อการปฏิบัติงานทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดำรงชีวิตให้อยู่ได้ในสังคมอย่างมีคุณค่า เป็นกำลังสำคัญในอนาคตของประเทศชาติ และส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นด้วย

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2
2. เพื่อพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนด้วยชุดฝึกอบรมที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

สมมุติฐานของการวิจัย

นักเรียนที่ได้รับการจัดกิจกรรมตามชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม หลังฝึกอบรมนักเรียนมีความรับผิดชอบในการเรียนสูงกว่าก่อนฝึกอบรม

วิธีการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ นักเรียนที่เรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2557 โรงเรียนในสังกัดศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพการศึกษาอำเภอจันทราบ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาร้อยเอ็ด เขต 1 จำนวน 7 โรงเรียน ๗ ละ 1 ห้องเรียน รวม 7 ห้องเรียน จำนวนนักเรียน 150 คน

กลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนที่เรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2557 โรงเรียนบ้านแจ้งโคกล่ามแจ้งข่า ศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพการศึกษาอำเภอจันทราบ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาร้อยเอ็ด เขต 1 จำนวน 1 ห้องเรียน มีนักเรียน จำนวน 32 คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) โดยใช้โรงเรียนเป็นหน่วยในการสุ่ม (สมบัติ ท้ายเรือคำ. 2555 : 57-58)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 15 ครั้ง ครั้งละ 60 นาที สัปดาห์ละ 4 ครั้ง ติดต่อกัน 4 สัปดาห์ ประกอบด้วยเนื้อหาที่จะช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนใน 6 ด้านจำนวน 15 หน่วย

2. แบบวัดความรับผิดชอบในการเรียน สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้น เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scales) มี 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด จำนวน 60 ข้อ โดยแบ่งความรับผิดชอบในการเรียนออกเป็น 6 ด้าน ด้านละ 10 ข้อ มีค่าอำนาจจำแนกรายข้อ (r_{xy}) ตั้งแต่ .306 ถึง .862 และค่าความเที่ยงทั้งฉบับเท่ากับ .974

การดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2557 เป็นเวลา 4 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 4 ครั้ง ครั้งละ 60 นาที รวมทั้งสิ้น 15 ครั้ง โดยไม่นับชั่วโมงปฐมนิเทศ และปัจฉิมนิเทศ มีลำดับขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1. ขึ้นก่อนทำการทดลอง ผู้วิจัยให้นักเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทำแบบวัดความรับผิดชอบในการเรียนใช้เป็นคะแนนก่อนการทดลอง (Pretest)

2. ขึ้นดำเนินการทดลอง ผู้วิจัยดำเนินการทดลอง โดยให้กลุ่มตัวอย่างเข้ารับการฝึกอบรมตามชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ด้วยตัวผู้วิจัยเอง ใช้เวลาในการทดลอง 4 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 4 วัน วันละ 60 นาที ในวันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี และวันศุกร์ ช่วงเวลา 15.00 น. ถึงเวลา 16.00 น. ในชั่วโมงแนะแนว ลูกเสือ ชุมนุม และกิจกรรมสุดสัปดาห์ รวมทั้งสิ้น 15 ครั้ง โดยไม่นับชั่วโมงปฐมนิเทศ และปัจฉิมนิเทศ

3. ขึ้นหลังการทดลอง เมื่อทำการทดลองครบ 15 ครั้ง ผู้วิจัยทำการทดสอบโดยใช้แบบวัดความรับผิดชอบในการเรียน โดยทำการทดสอบหลังการทดลองใช้เป็นคะแนนหลังการทดลอง (Posttest)

4. ขึ้นวัดซ้ำหลังสิ้นสุดการทดลองผ่านไป 2 สัปดาห์ ผู้วิจัยทำการทดสอบวัดซ้ำโดยใช้แบบวัดความรับผิดชอบในการเรียนชุดเดิมอีกครั้ง ใช้เป็นคะแนนติดตามผล (Follow up)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. วิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐานของตัวแปร โดยการหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน จำแนกตามตัวแปรที่ละองค์ประกอบ

2. เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนความรับผิดชอบในการเรียนวัดก่อนการทดลอง

(Pretest) วัดหลังการทดลอง (Posttest) และการวัดซ้ำหลังจากสิ้นสุดการทดลองผ่านไป 2 สัปดาห์ (Follow up) แยกตามองค์ประกอบ

- 2.1 ด้านความเอาใจใส่
- 2.2 ด้านความละเอียดรอบคอบ
- 2.3 ด้านความขยันหมั่นเพียร
- 2.4 ด้านความอดทน
- 2.5 ด้านความตรงต่อเวลา
- 2.6 ด้านการยอมรับและปรับปรุงผลการกระทำของตนเอง

การกระทำของตนเอง

ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียวแบบวัดซ้ำ (One way repeated measure MANOVA) (สมบัติ ท้ายเรือคำ. 2555 : 196)

ผลการวิจัย

1. ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม ที่ผู้วิจัยได้สร้างและพัฒนาขึ้นมีความตรงเชิงเนื้อหาและการประเมินโครงร่างชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน พบว่า ผลการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญโดยรวมอยู่ในระดับเหมาะสมมาก

2. เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรับผิดชอบในการเรียน ก่อน – หลังการใช้ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม และหลังสิ้นสุดการใช้ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่มผ่านไป 2 สัปดาห์ แยกตามองค์ประกอบ

- 2.1 ด้านความเอาใจใส่
- 2.2 ด้านความละเอียดรอบคอบ
- 2.3 ด้านความขยันหมั่นเพียร
- 2.4 ด้านความอดทน
- 2.5 ด้านความตรงต่อเวลา
- 2.6 ด้านการยอมรับและปรับปรุงผลการกระทำของตนเอง

การกระทำของตนเอง

ตาราง 1 การเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยของความรับผิดชอบในการเรียน ก่อน – หลัง การใช้ชุดฝึกอบรม และหลังการใช้ชุดฝึกอบรมผ่านไป 2 สัปดาห์ ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียวแบบ วัตซ้ำ (One way repeated measure MANOVA) แยกตามองค์ประกอบ

ตัวแปร	ช่วงเวลาที่เปรียบเทียบ		ผลต่างของคะแนนเฉลี่ย (J-I)	P-Value
	(J) Time	(I) Time		
ด้านความเอาใจใส่	2	1	.903	.000
	3	1	.947	.000
	3	2	.044	.062
ด้านความละเอียดรอบคอบ	2	1	.750	.000
	3	1	.809	.000
	3	2	.059	.674
ด้านความขยันหมั่นเพียร	2	1	1.084	.000
	3	1	1.203	.000
	3	2	.119	.389
ด้านความอดทน	2	1	1.156	.000
	3	1	1.213	.000
	3	2	.056	1.000
ด้านความตรงต่อเวลา	2	1	1.059	.000
	3	1	1.066	.000
	3	2	.006	1.000
ด้านการยอมรับและปรับปรุงผล การกระทำของตนเอง	2	1	1.253	.000
	3	1	1.209	.000
	3	2	-.044	1.000

ทั้ง 6 องค์ประกอบพบว่า คะแนนหลังการใช้ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม (Post – test) สูงกว่าคะแนนก่อนการใช้ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม (Pre – test) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 คะแนนหลังการใช้ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่มผ่านไป 2 สัปดาห์ (Follow) สูงกว่าคะแนนก่อนการใช้ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม (Pre – test) อย่างมีนัยสำคัญทาง

สถิติที่ระดับ .01 และคะแนนหลังการใช้ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม (Post – test) กับคะแนนหลังการใช้ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่มผ่านไป 2 สัปดาห์ (Follow) ไม่แตกต่างกัน

อภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์การพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนด้วยชุดฝึกอบรมที่เน้นกิจกรรม

กลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 2 นำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม ที่ผู้วิจัยได้สร้างและพัฒนาขึ้นมีความถูกต้อง ความเหมาะสมของเนื้อหาและการประเมินโครงร่างชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน พบว่า ผลการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญโดยรวมอยู่ในระดับเหมาะสมมาก ทั้งนี้เนื่องจากชุดฝึกอบรม ความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่มถูกสร้างและพัฒนาขึ้นอย่างเป็นขั้นตอน มีระบบวิธีการที่เหมาะสม โดยวิเคราะห์แนวคิด จากเอกสารตำราที่เกี่ยวข้อง นำข้อมูลที่ได้มากำหนดจุดประสงค์ เนื้อหาสาระของแต่ละกิจกรรมโดยพิจารณาารูปแบบเนื้อหาที่นักเรียนจะสามารถนำไปปฏิบัติได้ง่าย และสอดคล้องกับการดำเนินของนักเรียน เหมาะสมกับความสามารถและความสนใจของนักเรียนโดยเน้นให้นักเรียนมีส่วนร่วมลงมือปฏิบัติจริง สร้างชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่มสอดคล้องกับนิยามศัพท์เฉพาะ และจุดประสงค์ของกิจกรรมแต่ละครั้ง พร้อมทั้งจัดทำคู่มือการใช้ แล้วเสนอให้ประธานกรรมการ และกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์พิจารณา ความครบถ้วนครอบคลุม เนื้อหารูปแบบและการใช้ภาษา แล้วปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของประธานกรรมการและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ นำชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขแล้วนำไปเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสมของเนื้อหาของชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม และความเหมาะสมของโครงร่างชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียน ว่าครอบคลุมเรื่องที่จะวัดหรือไม่ ปรับปรุงแก้ไขชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมการกลุ่มตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญได้ประเมินความถูกต้อง ความเหมาะสมของเนื้อหา

โดยการตอบแบบประเมินความเหมาะสมของโครงร่างชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียน นำไปทดลองใช้ (Try out) กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้านผักแว่นอนามัย จำนวน 12 คน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้านหนองตอชาติเทพประทานวิทยา จำนวน 21 คน สังกัดศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพการศึกษาอำเภอจังหาร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาร้อยเอ็ดเขต 1 ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2557 เพื่อหาความเหมาะสมของกิจกรรม ขั้นตอนดำเนินการทดลอง และระยะเวลาที่ใช้ในการทดลอง พร้อมทั้งปรับปรุงแก้ไข แล้วนำไปเสนอต่อประธานกรรมการและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการผลิตสื่อที่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ (วิภา อุดมจันทร์. 2544 : 1) ภายใต้การดูแลให้คำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ คือ (1) กำหนดจุดมุ่งหมาย (2) เลือกเนื้อหา (3) เลือกสื่อและวิธีการนำเสนอ (4) ทำการทดลองใช้และปรับปรุงข้อบกพร่องจนทำให้ได้ชุดฝึกอบรมที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม พัฒนาความรับผิดชอบในการเรียน ที่มีความเหมาะสมก่อนนำไปทดลองใช้จริง และได้สอดคล้องกับ พัฒน์ สุจำนง (2523 : 47-48) การฝึกอบรมคือ กิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้นเพื่อให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน การฝึกอบรมจะต้องประกอบด้วย คน การเรียนรู้ งาน และการปฏิบัติงาน คน หมายถึงผู้เรียน การเรียนรู้ เป็นส่วนประกอบของการฝึกอบรม เพื่อให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติงาน ประกอบด้วยกิจกรรมของงานหลาย ๆ ชนิด ซึ่งผู้เรียนจะต้องปฏิบัติ และการปฏิบัติงาน คือการทำกิจกรรมของงานแต่ละชนิดว่าปฏิบัติได้ดีแค่ไหน ถ้าปรากฏว่าการปฏิบัติงานได้ผลต่ำ เราอาจใช้การฝึกอบรมเข้ามาช่วยให้การทำงานดีขึ้น เพราะการฝึกอบรมที่ดีนั้นหมายความว่า ผู้รับการฝึกอบรมแล้วสามารถทำงานได้ผลดีแล้วยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พรพรรณ ผดุงเจริญ (2551 : 50) ได้พัฒนาชุดฝึกอบรมที่เน้นกลุ่มสัมพันธ์ เรื่อง การ

ปฐมพยาบาลเบื้องต้นเพื่อเพิ่มศักยภาพของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลจอหอ จังหวัดนครราชสีมา พบว่าชุดฝึกอบรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ได้นำมาหาประสิทธิภาพ 3 ขั้นตอน คือทดลอง กลุ่มเล็ก ได้ค่าประสิทธิภาพเท่ากับ 82.67/84.36 และทดลองกลุ่มใหญ่ ได้ค่าประสิทธิภาพเท่ากับ 84.45/85.13 สอดคล้องกับ อรรถญา จวนทองรักษ์ (2551 : 92) ได้พัฒนาชุดฝึกอบรมทางการแนะแนว เพื่อพัฒนาสมรรถนะในการจัดกิจกรรมโฮมรูม สำหรับครูที่ปรึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนตะพานหิน จังหวัดพิจิตร พบว่าได้ชุดฝึกอบรมทางการแนะแนวที่มีคุณภาพ ชุดฝึกอบรมประกอบด้วย คู่มือการใช้ เนื้อหาสาระ และแบบประเมิน

2. จากการดำเนินการพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนด้วยชุดฝึกอบรมที่เน้นกิจกรรมกลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 พบว่านักเรียนมีความรับผิดชอบในการเรียน หลังการทดลอง (Post - test) และหลังสิ้นสุดการทดลองผ่านไป 2 สัปดาห์ (Follow up) สูงกว่าก่อนการทดลอง (Pre - test) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานการวิจัย สังเกตได้จากการเข้าเรียนในวิชาต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่า ชุดฝึกอบรมที่สร้างขึ้นมาสามารถช่วยให้นักเรียนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความรับผิดชอบในการเรียนไปในทางที่ดีขึ้นนักเรียนมีความเอาใจใส่ในการเรียนความละเอียดรอบคอบในการทำงาน มีความขยันหมั่นเพียรในงานที่ทำมีความอดทน ตรงต่อเวลามีการยอมรับและปรับปรุงผลการกระทำของตนเอง ผลการวิจัยในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ชุดฝึกอบรมความรับผิดชอบในการเรียนที่เน้นกิจกรรมกลุ่มที่พัฒนาขึ้น เป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนของนักเรียนให้ดีขึ้นทั้งนี้เพราะการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม เป็นการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างนักเรียน ทำให้ได้รับประสบการณ์ตรงจากการวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ และจากการปฏิบัติจริงด้วยตนเอง

รวมทั้งนักเรียนในกลุ่มทดลองเป็นผู้ที่มีอายุระหว่าง 11 – 15 ปี เป็นช่วงที่เข้าสู่วัยรุ่น ซึ่งชอบการรวมกลุ่ม ชอบการแสดงออก ต้องการยอมรับของสังคม ซึ่ง จุฬารัตน์ โสตะและอมรรัตน์ ภูภาพขาว (2543 : 57-58) อธิบายว่า วัยรุ่นเป็นวัยที่ชอบอยู่กับเพื่อน รักเพื่อน และเอาอย่างเพื่อน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งร่างกาย ความคิดและอารมณ์ ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดและปัญหา ต่าง ๆ คล้ายกัน การเข้าร่วมกลุ่มในวัยเดียวกัน ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่น แสวงหาเอกลักษณ์ของตนเอง การฝึกเป็นผู้นำผู้ตาม ซึ่งช่วยให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นและสังคมได้ดี และอาจเนื่องมาจากกิจกรรมในชุดฝึกอบรมแต่ละกิจกรรมประกอบด้วยเทคนิคที่หลากหลาย เช่น การอภิปรายกลุ่ม กรณีตัวอย่าง บทบาทสมมุติ และขณะที่นักเรียนกำลังทำกิจกรรมนั้นผู้วิจัยคอยดูแลและกระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่ม ทุกคน ได้มีส่วนร่วมในการแสดงออก อีกทั้งยังคอยกระตุ้นให้สมาชิกเกิดความเข้าใจ และร่วมกิจกรรมได้อย่างสนุกสนาน เกิดการเรียนรู้ มีความซาบซึ้ง และมีความพึงพอใจที่จะเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงตนเอง อีกทั้งยังเป็นการนำเอาประสบการณ์มาวางแผนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่ม นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมและเนื้อหาในกิจกรรมมีความเหมาะสมกับวัยของนักเรียน ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดของ คมเพชร ฉัตรศุกกุล (2530 : 2, 137) ที่กล่าวถึงกิจกรรมกลุ่มว่า เป็นกิจกรรม ที่ดี เพราะเป็นการเรียนรู้ที่ได้ปฏิบัติจริง สามารถช่วยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความซาบซึ้ง และพึงพอใจที่จะเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงตนเอง เป็นการนำเอาประสบการณ์มาวางแผนแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม นอกจากนี้กิจกรรมกลุ่มยังสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของบุคคล และยังช่วยเสริมสร้างพัฒนาการทางอารมณ์ สังคม เมื่อบุคคลเข้า

ร่วมกิจกรรมกลุ่มอีกด้วย แนวคิดของ ทิศนา
แชมณี (2547 : 143-144) กล่าวถึงกระบวนการกลุ่ม
เป็นกระบวนการในการทำงานร่วมกันของบุคคล
ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน และ
มีการดำเนินงานร่วมกัน โดยผู้นำกลุ่มและสมาชิก
กลุ่มต่างก็ทำหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสม และมี
กระบวนการทำงานที่ดี เพื่อนำกลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์
ที่กำหนดไว้ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้
กระบวนการทำงานกลุ่มที่ดีจะช่วยให้ผู้เรียนเกิด
ทักษะทางสังคม และขยายขอบเขตของการเรียนรู้
ให้กว้างขวางขึ้น การจัดการเรียนการสอนโดยเน้น
กระบวนการกลุ่ม คือการดำเนินการเรียนการสอน
โดยที่ผู้สอนให้ผู้เรียนทำงาน/กิจกรรมร่วมกันเป็น
กลุ่ม พร้อมทั้งสอน ฟีก แนะนำให้ผู้เรียนเกิดการ
เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำงานกลุ่มที่ดีควบคู่ไป
กับการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เนื้อหาสาระ
ตามวัตถุประสงค์ และยังสอดคล้องกับแนวคิดของ
นิรันดร์ จุลทรัพย์ (2542 : 118-122) กล่าวถึง
ลักษณะของกิจกรรมกลุ่ม ส่วนใหญ่จะเป็นการเสริม
สร้างความรู้สึกร่วมกันระหว่างสมาชิกและสร้าง
ทัศนคติที่ดีต่อกัน โดยมุ่งเน้นให้สมาชิกเรียนรู้
ด้วยการกระทำ และขั้นสุดท้ายของกิจกรรมจำเป็น
จะต้องมีการติชม เพื่อให้สมาชิกเกิดการหยั่งรู้ด้วย
ตนเอง สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สุมาลี สาชิน
(2553 : 125-126) ได้พัฒนาการดำเนินงานเสริม
สร้างวินัยในตนเองด้านความรับผิดชอบของ
นักเรียน พบว่า หลังจากดำเนินการให้กิจกรรมหมอ
อาสา กิจกรรมตรวจสุขภาพก่อนป่วย กิจกรรมผู้
พิชิตขยะ และกิจกรรมสุชาน่าใช้ นักเรียนกลุ่มเป้าหมาย
ที่ขาดความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อ
ส่วนรวม มีจำนวนลดลง สอดคล้องกับงานวิจัยของ
จินตนา โฮมวงค์ (2552 : 98-100) ได้พัฒนาการ

ดำเนินงานเสริมสร้างวินัย ในตนเองด้านความรับ
ผิดชอบของนักเรียน ได้ใช้กิจกรรมโฮมรูม กิจกรรม
เยี่ยมบ้านนักเรียน กิจกรรม 5 ส และกิจกรรมเพื่อน
ช่วยเพื่อน กิจกรรมร่วมใจพัฒนา และกิจกรรมเด็ก
ดีศรีบ้านบอน พบว่า นักเรียนกลุ่มเป้าหมายมีความ
รับผิดชอบต่อการเรียนมากขึ้น เข้าเรียนเป็นประจำ
ตรงต่อเวลา แต่งกายเรียบร้อยขึ้น มีมารยาทที่ดีใน
ห้องเรียน

ข้อเสนอแนะ

ผลของการวิจัยในเรื่อง การพัฒนาความ
รับผิดชอบในการเรียนด้วยชุดฝึกอบรมที่เน้น
กิจกรรมกลุ่ม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2
ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ตามลำดับต่อ
ไปนี้

1. เมื่อการทดลองพัฒนาความรับผิดชอบ
ในการเรียนสิ้นสุดลง ควรมีการศึกษาและ
ติดตามผลในแง่ของการพัฒนาความรับผิดชอบใน
การเรียนที่เป็นแผนการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็น
แผนที่ต่อเนื่องของโรงเรียนที่ออกมาจะดีเหมือนกับ
นักเรียนกลุ่มตัวอย่างหรือไม่

2. ควรมีการพัฒนาความรับผิดชอบใน
ด้านอื่น ๆ หลาย ๆ ด้าน ในระดับชั้น ต่างหน่วย
งาน หรือสังกัดอื่น เพื่อพัฒนาศักยภาพ ตอบสนอง
ความแตกต่างและวุฒิภาวะของแต่ละบุคคล

3. ควรใช้วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ในการพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียนร่วมกับ
คุณครูของนักเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการ
วิจัย เพื่อจะได้รู้ปัญหานักเรียนเป็นรายบุคคล ซึ่งผู้
วิจัยจะได้สอดแทรกความรู้หรือกิจกรรมให้ตรงตาม
สภาพปัญหาของนักเรียน

เอกสารอ้างอิง

- เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิเขต 1, สำนักงาน. (2555). รายงานผลการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ปีการศึกษา 2555. สืบค้นเมื่อ 29 เมษายน 2556, จาก <<http://sites.google.com/site/esuper101/>>
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา, สำนักงาน. (2555). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555-2559. สืบค้นเมื่อ 10 กรกฎาคม 2556, จาก <www.nesdb.go.th/>
- คมเพชร นัตตศุกุล. (2530). *กิจกรรมกลุ่มในโรงเรียน*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- จุฬารักษ์ โสตะ และอมรรัตน์ ภูคาบขาว. (2543). *พฤติกรรมมนุษย์และพัฒนารตนเอง*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ทีศนา แชมณี. (2547). *ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด.
- น้อย ศิริโชติ. (2544). *เทคนิคการฝึกอบรม*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- นิรันดร์ จุลทรัพย์. (2540). *กลุ่มสัมพันธ์สำหรับการฝึกอบรม*. กรุงเทพฯ : งานส่งเสริมและการผลิตตำรา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- บุหงา วชิระศักดิ์มงคล. (2535). *กิจกรรมกลุ่มในโรงเรียน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. พิษณุโลก : ภาควิชาแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- พรพรรณ ผดุงเจริญ. (2548). *การพัฒนาชุดฝึกอบรมที่เน้นกลุ่มสัมพันธ์ เรื่องการปฐมพยาบาลเบื้องต้นเพื่อเพิ่มศักยภาพของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลจ้อหอ จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ ค.ม., มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, นครราชสีมา.
- พัฒน์ สุจ้านง. (2523). *หลักการฝึกอบรมแผนใหม่*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- วิภา อุดมฉันท. (2544). *การผลิตสื่อโทรทัศน์และสื่อคอมพิวเตอร์: กระบวนการสร้างสรรค์และเทคนิคการผลิต*. กรุงเทพฯ : บุ๊คพอยท์.
- สมบัติ ท้ายเรือคำ. (2555). *ระเบียบวิธีวิจัยสำหรับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). มหาสารคาม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมบัติ ท้ายเรือคำ. (2555). *สถิติขั้นสูงสำหรับการวิจัยทางการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมพร เทพสิทธิ์า. (2540). *ศาสนาและวัฒนธรรมกับความมั่นคงของชาติ*. กรุงเทพฯ : สภาอุพุทธทศสมาคมแห่งชาติ.
- สุมาลี สาขิน. (2553). *การพัฒนาการดำเนินงานเสริมสร้างวินัยในตนเองด้านความรับผิดชอบของนักเรียนโรงเรียนบ้านสวัสดิ์ อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- สัญญา สัญญวิรัตน์. (2536). *การพัฒนาคุณภาพของประชากรไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์.
- อรศญา จวนทองรักษ์. (2551). *การพัฒนาชุดฝึกอบรมทางการแนะแนวเพื่อพัฒนาสมรรถนะในการจัดกิจกรรมโฮมรูม สำหรับครูที่ปรึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนตะพานหินจังหวัดพิจิตร*. วิทยานิพนธ์ คศ.ม., มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, นนทบุรี.